Svojo skrivnost je čez leta zaupal najbližjim

Preživeli iz kočevske jame pripoveduje

Čas, ki ga živimo po demokratičnih spremembah in mednarodnem priznanju samostojne države Slovenije, je tudi čas odkrivanja resnice o naši preteklosti. Počasi, a neustavljivo odkrivamo resnično podobo režima, ki se je na vsa usta usta hvalil s svojo človečnostjo in naprednostjo, v resnici pa je od vsega začetka z revolucionarno prakso uničeval vse, ki se mu niso hoteli podrediti. V začetku z nedoumljivim nasiljem, ki je svoj vrh doseglo v poboju več kot deset tisoč vrnjenih domobrancev in drugih nedolžnih ljudi, kasneje pa z drugimi, bolj prefinjenimi oblikami pritiska in ustrahovanja.

Različne zgodbe ljudi, ki so morali svojo kalvarijo prehoditi do konca, in so po srečnem naključju ali po izredni božji milosti ostali živi, prihajajo na dan. Dolga desetletja jih niso upali povedati nikomur, niti svojim najbližjim ne. Sedaj govorijo. Njihovo pričevanje dopolnjuje zgodovino, ki so jo pisali zmagovalci.

Eno takšnih pričevanj je zgodba, ki mi jo je pred kratkim pripovedoval gospod J. J. Dogovorila sva se, naj njegovo ime za enkrat ostane na uredništvu. Sedela sva v prijetni senci pred domačo hišo na robu vasi sredi prijaznih dolenjskih gričev. Moj sogovornik se je predal spominom...

O svoji mladosti in domu v Polhograjskih dolomitih. O težkem kmečkem delu, šoli, vrstnikih, navadah, nedeljski maši in prostih nedeljskih popoldnevih, ki so bili za vaško otročad velik praznik. V to dokaj breskrbno življenje je vdrla novica o vojni. Otroška radovednost odraščajočega fantiča se je pasla na uniformah italijanskih vojakov in njihovi žlobudravi govorici, ko so korakali skozi vas.

Kmalu so v hribe začele prihajati drugačne novice — poleg pozivov OF na upor tudi poročila o pobojih uglednih domačih ljudi, ki jih je naročala in izvrševala komunistična partija. Po vaseh se je naselil strah. Nekega dne je počilo tudi pri njih doma...

Kopala sva si jamo

»V vas so prihrumeli Italijani in se podili od hiše do hiše. Začeli so razbijati tudi na naša vrata. Z očetom sva šla ven. Vzeti sva morala kramp in lopato in oditi z njimi. Odgnali so naju na hrib nad vasjo in ukazali, naj skopljeva jamo. Italijan je z uperjeno puško stal poleg naju. Vprašal sem očeta, zakaj morava kopati. Odvrnil mi je, da vojaki verjetno hočejo imeti strelski jarek. Oglasil se je italijanski stražar in po slovensko povedal, da si kopljeva Zakaj, se je razburil oče. Ker ste partizani in imate nad hišnimi vrati znak OF, je odvrnil vojak. Oče je vse odločno zanikal in prosil vojaka, primorskega Slovenca, naj naju pelje k poveljniku. Temu je oče zagotavljal, da ni narisal omenjenega znaka in da naj, če njemu ne verjame, vpraša polhograjskega župnika, ki bo potrdil njegove besede. Tako se je tudi zgodilo in bila sva rešena.«

Vojna je divjala naprej. Po vaseh so se začele organizirati vaške straže. Hribovski fantje so ostajali doma in se skrivali pred eno in drugo vojsko. Po nedeljski maši, januarja 1943, so vaški stražarji prišli ponj. Razpad Italije je dočakal na postojanki v Polhovem Gradcu.

Iz vaških straž so pozneje nastali slovenski domobranci. Pridružil se jim je tudi naš sogovornik in skoraj do konca vojne ostal na isti postojanki. Hodil je na stražo in pri tem naredil hudo napako...

»Doma je bilo veliko dela in večkrat sem šel domov ter pomagal očetu. Tako se je zgodilo, da sem namesto na stražo odšel domov, zvečer pa sem se vrnil na postojanko. Odkrili so me in me zaprli na ljubljanski grad, od koder mi je uspelo pobegniti. Skrival sem se doma. Bilo je po novem letu 1945. Ko smo na sveti večer pred praznikom svetih treh kraljev doma odmolili vse tri rožne vence, so prišli domobranci. Odpeljali so me najprej v Polhov Gradec, nato nazaj na ljubljanski grad, pozneje pa na sodišče. Obsojen sem bil na 21 mesecev zapora. Odsedeti bi ga moral v Nemčiji. Tja so me odpeljali 1. marca. Domači so napisali prošnjo za pomilostitev. Res so me pomilostili in 17. aprila 1945 sem bil spet doma. Po nekaj dneh sem spet moral iti na postojanko v Polhov Gradec. Tam sem dočakal konec vojne in se z drugimi prek Škofje Loke, Kranja in Tržiča umaknil na Koroško.

Ne boste nam ušli!

Nikoli ne bom pozabil, kaj sem doživel na poti proti Vetrinju, že na avstrijski strani. V dolgi koloni nas je mučila žeja. S prijateljem sva zavila nekoliko stran, da bi se v potoku odžejala. V grmovju sva zagledala slovenske partizane, ki so s strani opazovali kolono. Pozdravili so naju z naslednjimi besedami: 'K... bele, kar pojdite, kamor hočete, vendar nam ne boste ušli. Za vas so jame že skopane.'

V Vetrinju sem ostal do konca maja. Naša skupina se je vračala na telovo. Mislim, da je bilo 29. maja. Prepričani smo bili, da gremo v Italijo. Na vlak smo čakali v ograjenem prostoru. Približal se nam je neki mož in nam rekel: 'Fantje, sedaj imate priliko, bežite. Vrnili vas bodo v Jugoslavijo.' Naši mu niso verjeli. Ozmerjali so ga z lažnivcem in ga napodili stran. Pozneje, na vlaku, smo videli, da je imel prav. Prišli smo v roke partizanom. Začeli so deževati udarci, pobirali so nam ure in druge dragocenosti, nekateri so morali sleči obleko.

Peljali so nas do Radovljice. Tam se je vse začelo od kraja. Eni so nas preiskovali, drugi iskali znane med nami. Naslednji dan so nas popisali. Zanimali so se, koliko smo stari in koliko časa smo bili pri domobrancih. Mladoletne so odbrali posebej. Z vlakom so nas peljali v Kranj, kjer smo ostali dvanajst dni. Sredi junija smo šli peš v Šentvid v Škofove zavode. Bili smo lačni in izčrpani.

V zavodih so nas natlačili po sobah. V sobi, kjer sem bil jaz, nas je bilo toliko, da se niti obrniti ni dalo. Nismo natančno vedeli, kaj se zunaj dogaja. Prihajali so partizani in klicali posamezna imena. Tisti, ki smo ostali, smo onim zavidali in govorili: 'So že rešeni, domov gredo.' Nekega dne so poklicali tudi mene. Vesel sem stopil na hodnik in takoj videl, kaj me čaka. Med brcami in udarci so nas odvedli v spodnje prostore, kjer se je pravo pretepanje šele začelo. Udarci so padali povsod. Po dva in dva so nas zvezali z bodečo žico in s kamioni odpeljali na železniško postajo ter spravili na vlak.

Po čudežu iz jame

Ko smo prišli v Kočevje, smo zvezani peš nadaljevali pot proti Rogu. Hodili smo okoli dvanajst kilometrov. Bilo nas je za veliko četo. Precej so jih pobili že med potjo. Tiste, ki niso mogli več hoditi, so potegnili iz vrste. Slišal se je top udarec s kolom ali puškinim kopitom, nobenega strela. Preostali smo do jame prišli proti večeru.

Tedaj je bila jama izgledala čisto drugačna kot je danes. Zvezane so nas postavili okrog jame in po nekaj trenutkih strašne tišine so zaropotale brzostrelke. Mrtvi in živi smo drug drugega vlekli za seboj in padali v jamo. Bilo je nekaj strašnega...«

Sogovornik je utihnil in si z rutico obrisal solze, ki so mu polzele po licih. »Kadar se spomnim tistih trenutkov, me prevzame,« se mi je čez čas nasmehnil in nadaljeval. »Zvezan sem skupaj z drugimi padel v jamo, ne da bi me zadela krogla. Še danes ne vem, kakšen čudež se je zgodil, da sem bil v jami razvezan. Morda je žico pretrgala krogla, morda se je zgodilo kaj drugega. Kobacal sem po mrtvih in živih ljudeh in nekako prilezel do skalnega roba. V jami je bilo še veliko živih. Bili so ena sama strašna stokajoča in jokajoča gomila. Zunaj je naekrat nastala tišina. Do vrha jame je bilo le nekaj metrov. V zgornjem delu je v jamo visel na pol podrt gaber ali bukev. Začel sem plezati in uspelo mi je prilesti do roba. Vse je bilo tiho, le nekoliko stran je gorel ogenj.

Bežal sem, kolikor sem mogel, in se držal smeri proti Ljubljani. Prišel sem do Ponikev v dobrepoljski dolini, potem pa mi je zmanjkalo moči. Približal sem se neki hiši in vstopil pri zadnjih vratih. Doma sta bili le dve ženski. Silno sta se me prestrašili. Bil sem umazan in ves krvav. Na vprašanje, od kod sem, sem odgovoril, da od tam, kjer ljudi ubijajo. Takoj sta mi dali jesti ter pripravili vodo in obleko, da sem se umil in preoblekel.

Izpoved po dolgih letih

Ko sem si opomogel, sem nadaljeval pot proti Ljubljani. Ženski sta me opozorili, naj ne hodim mimo Turjaka, ker ni varno. Nisem ju poslušal. Še isti dan me je ujela partizanska straža. Naložili so me v vojaški avto in me odpeljali naravnost v Škofove zavode v Šentvid. Šefu straže so rekli: 'Tegale smo ujeli.' Nič ni spraševal, poslal me je v stavbo. Znašel sem se v isti sobi, ki sem jo pred par dnevi zapustil. V sobi so se čudili, kako to, da sem bil tako dolgo na zaslišanju. Izgovoril sem se, da so me zadržali v sosednji sobi. Nihče, niti partizanski oficirji niso vedeli, da so me enkrat že poslali v smrt.

Po štirinajstih dneh so me poklicali na zaslišanje. V sobi je bil mesarski stol in dva pendreka. Zasliševal me je polkovnik, ki je moral biti dober človek. Vprašal me je, zakaj nisem bil na njihovi strani. Odgovoril sem mu, da sem mladoleten in da sem ravnal tako, kot so mi rekli starši, da je prav. Dal mi je cigatere in mi rekel, da bom lahko šel domov. 7. avgusta, ko je bila amnestija, smo vsi, kar nas je ostalo, odšli domov. Do takrat pa je vsako noč pokalo za Dravljami, kjer so pobijali tiste, ki so jih odpeljali iz sob. Iz Škofovih zavodov sem odšel domov peš. Prvo noč sem prenočil pri znancih, drugi dan pa sem se srečno vrnil domov.«

Nikomur ni črhnil o vsem, kar je doživel. Čez leta je svojo skrivnost zaupal najbližnjim. Otrokom jo je povedal šele tedaj, ko so odrasli. Verjeli so mu samo na pol. Kasneje, ko so tudi sami na svoji koži občutili krivice totalitarne oblasti, so postali bolj pozorni.

Še o marsičem sva se pogovarjala tisto popoldne. Dolenjski griči so žareli v zadnjih sončnih žarkih, ko sem se poslavljal. Tako lepi in spokojni so se mi zdeli. Enako tudi moj prijazni sogovornik, ki v vsej dolgi zgodbi ni izrekel niti ene besede, ki bi kakorkoli spominjala na sovraštvo in maščevalnost do tistih, ki so mu povzročili toliko gorja. Zgled lepe krščanske drže. Naj Bog še naprej blagoslavlja in varuje njega in vse njegove.

JANEZ GRIL